

psicopedagogia:

Jo definiria “creativitat” com la capacitat de construir una cosa (permanent o efímera) ¹ a partir d’un mateix. Vull remarcar “un mateix” perquè a vegades s’entén la creativitat com a capacitat intel·lectual i d’ideació. I, si bé aquest àmbit està integrat en tots els processos creatius, penso que l’essència de l’acte creatiu consisteix en una profunda connexió amb l’interior. L’autenticitat és la primera condició per a l’acte creatiu.

Als infants no els ensenyaem a ser creatius, sinó que simplement intentem que no perdin la connexió amb el seu interior. Aquesta és la millor garantia per tal que la seva creativitat essencial es manifesti. Aquest respecte cap a ells només és possible si nosaltres ens respectem a nosaltres mateixos.

La creativitat com a procés de creixement

Que la vida² és, en essència, creativa, em sembla una obvietat. L’univers, en el seu conjunt, és creatiu. Abans de la vida, es van haver de donar les condicions perquè aquesta es produís. Des del moment del Big Bang, tot sembla avançar cap a una complexitat cada vegada més gran. Cada nivell es recolza en el precedent i comporta una integració d’estructures. Energia, matèria, vida, consciència...

És la consciència una condició per a la creativitat?

Freud va aportar el concepte d’“inconscient”. El fet que les nostres experiències primàries doloroses siguin reprimides en una àrea no accessible a la consciència és un fenomen que actualment tothom reconeix. Qualsevol procés de creixement comporta que aquests continguts reprimits emergeixin a la consciència i puguin

acceptar-se, elaborar-se i integrar-se. Qualsevol procés de creixement és essencialment creatiu, ja que requereix un nou ordre. Creïxer implica crear, i viceversa.

Recordo que, en una ocasió, un pintor deia que no volia plantejar-se res i només pintava el que li sortia. No penso que per això deixi de ser creatiu, però potser perd una oportunitat. Una oportunitat de consciència, de veure’s a si mateix en els seus llenços, de deixar-se interrogar per ells, d’establir una relació amb la seva

¹ Entenc que aquests dos conceptes són molt relatius. Tot és efímer. Però també tot el que ha estat seguirà essent, d’alguna manera.

² La vida com a procés d’evolució de l’univers, no com la vida d’un individu.

obra. Jo no sóc ningú per dir com ha d'entendre cadascú el seu propi art, però em sembla que quan és pura recreació, descàrrega i producció, hi ha una dimensió important que no es desenvolupa. El que creem té sentit per a cadascú i una part essencial de l'acte creatiu és descobrir aquest sentit.

Una educació en què la creativitat no sigui un ingredient essencial es converteix en pur ensinistrament i adoctrinament. La creativitat és respecte, és anar al fons d'un mateix i, des d'allí, deixar-se portar. La creativitat és integració. És viure aspectes nostres oblidats que es converteixen en matèria primera per a la creació.

Diferents tipus de processos

En funció del context i la finalitat podem diferenciar entre un procés convergent i un procés divergent:

- Parlem d'un procés convergent quan es tracta de trobar una solució davant un problema concret. Gran part de la creació està prèviament definida o delimitada.

Es tracta de trobar la millor solució, tenint en compte una sèrie de factors. En la ciència i la tecnologia predominen aquest tipus de processos. Però també en l'àmbit quotidià, quan algun objecte s'espatlla i hem de trobar una solució per reparar-lo, es requereix un procés convergent.

En l'esport també es donen aquest tipus de processos i sempre hi ha implícita la noció d'eficàcia. Podem pensar en com sorgeixen tècniques noves. Actualment hi ha molts entrenaments que respecten i incentiven les solucions creatives dels participants.

En educació podem parlar de procés convergent quan s'ha d'obtenir un resultat definit. Això ens sol plantejar problemes bastant concrets.

- En un procés divergent les solucions poden ser infinites. Hi ha moltes formes d'expressar una sensació, una emoció, un sentiment... Els processos divergents són els més comuns en l'art, on el camp de possibilitats és molt més gran que en els altres.

Podríem dir que el que defineix un procés com a convergent o divergent depèn de l'objectiu, que en el primer cas és més concret. De totes maneres, si entenem "convergent" com a procés que tendeix a tancar i "divergent" com a procés que tendeix a obrir, ambdós es complementen. Com el Yin i el Yang, és necessari un equilibri dinàmic per tal que hi hagi harmonia, tot i que pugui predominar un o altre depenent de la finalitat.

Relació entre creativitat i tècnica

Una altra relació de complementarietat es dona entre la creativitat i la tècnica. Dit d'una altra manera: entre inspiració i coneixement, entre hemisferi dret i esquerre. La tècnica dona suport a la creativitat i aquesta, per la seva banda, alimenta la tècnica.

Els grans científics solen tenir una gran capacitat per a la metàfora i la intuïció, tot i que aquesta no sigui evident en la seva creació.³ També els grans artistes plàstics tenen un domini de la tècnica que recolza la seva expressió. Quan veiem un quadre o sentim una música, ens arriba l'emoció, no percebem d'entrada tot el coneixement tècnic que la sustenta. No descarto aquesta altra mirada, però si ens arriba la tècnica en primer lloc, jo diria que està fallant alguna cosa.

En relació amb l'educació, considero que la construcció de la tècnica com a suport a la creativitat té sentit fins als set anys. A partir dels vuit anys, els infants es poden interessar

³ Pensem en Arquímedes sortint de la banyera i corrent despullat pel carrer mentre cridava "Eureka".

El procés creatiu

per aprendre formes que facilitin i donin suport a la seva creació, ja sigui en l'àmbit corporal, plàstic, musical, lingüístic, teatral, etc.; abans, la creació és molt més experimental, sensual i persistent. Això no vol dir que als cinc anys no descriguin o incorporin de l'adult formes que els facilitin la creació.

Un viatge a través dels llenguatges

Un procés creatiu sol implicar un viatge a través de diferents llenguatges. Entenem per llenguatges les diverses formes d'expressió: corporal, plàstica, musical i lingüística. També podem parlar de llenguatges integradors, com els teatrals o diverses combinacions: teatre, joc dramàtic, titelles, ombres xineses, tècnica joglar, circ, *performance*, etc.

En general, un procés creatiu implica transitar per diferents llenguatges. En una sessió de psicomotricitat, el que sol passar de forma espontània és que transitem per situacions de pulsio, reassegurament, amb molta emoció. Després vénen la sensoriomotricitat, més transitiva (orientada a una finalitat), i el joc simbòlic, que integra l'emoció, el moviment, la paraula i l'espai, que queda investit a partir d'un context de símbols.

Posteriorment, l'espai de la representació promou, sobretot, un espai plàstic, tot i que també podríem parlar d'un espai arquitectònic en la construcció.

Finalment es dona la paraula en el ritual de sortida en les verbalitzacions i contes. És un procés des de l'interior, en el que el nen expressa i elabora les seves vivències. És un procés creatiu que té en compte les característiques de l'edat: presència, no intenció i espontaneïtat.

Però també podem facilitar processos creatius a partir de materials, música, espais diversos, etc.: podem començar per la dansa per acabar en una construcció plàstica col·lectiva; podem jugar a ser animals i acabar inventant un conte, o explicar un conte que incentivi el moviment. El procés d'una sessió es pot integrar

en processos més llargs, que abracen diverses sessions.

A La Caseta oferim aquest tipus de procés per als més grans (de quatre a sis anys). Aquí es posa en joc la definició de la proposta i la seqüenciació. Aquest tema és molt important en l'edat primària (de sis a dotze anys). En l'etapa anterior (de zero a set anys) no és tan essencial.

Coses que s'han de tenir en compte per facilitar un procés creatiu

El criteri bàsic és el procés que espontàniament es dona en una sessió de psicomotricitat: d'allò vivencial a allò representatiu. La representació necessita la vivència per ser expressiva i autèntica.

Això no descarta començar un conte suggerint imatges o que la primera situació integri allò corporal i allò plàstic, com quan cobrim el terra de cel·lofana i posem plats de pintures per tal que els infants hi imprimeixin color amb tot el seu cos.

Per mi, l'essencial de la proposta és que tanquem per obrir, és a dir, que la proposta es porta

a terme per enriquir l'exploració i el descobriment.

Si diem als infants que, per parelles, han de portar l'altre per l'espai, estem tancant possibilitats, però estem facilitant que explorin una comunicació que no es donaria si la proposta fos més oberta. El joc entre obrir i tancar, entre què posem nosaltres i què posa l'infant, és part essencial de l'art de facilitar processos creatius. En realitat, estem parlant de límits.

Límits i procés creatiu

De la mateixa manera que els límits són necessaris per créixer, també ho són per desenvolupar un procés creatiu. Tant si és per construir un conte com un mural, o un pessebre, o una improvisació corporal, els límits delimiten el camp d'acció i permeten aprofundir.

També és rellevant parlar de finalitat. Ens podem reunir amb els infants, mostrar un material i decidir entre tots què volem fer, o bé començar a jugar per tal que es comenci a definir alguna cosa.

Quan definim un objectiu, pot ser més obert o més tancat. En general, quan celebrem festes tradicionals, l'objectiu és més tancat, però això no suprimeix la creativitat ni deixa de permetre l'expressió genuïna dels infants. Encara que una castanyera, un tió, un pessebre, les màscares de carnaval, etc., siguin objectes bastant concrets, construir-los deixa un marge a la creació. Quan aquestes activitats són obligatòries, però, poden ser alienants i no contribuir al desenvolupament de la creativitat.

Després dels set anys, la integració d'aprenentatges es converteix en un criteri bàsic. Entenc per "integració" el fet que els aprenentatges o experiències es van incorporant a situacions cada vegada més complexes. Aquest criteri és molt important en els processos divergents (primer em relaciono amb l'objecte, després em relaciono amb l'altre a través de l'objecte) i és indispensable en els processos convergents (primer aprenc a moure'm fent botar la pilota,

després m'enfronto a un rival que me la vol prendre).

Crear, des d'on?

Si crear és partir des de l'interior d'un mateix, hem de saber que allí hi podem trobar mancances, buits, dolor, etc. Hi ha concepcions de l'art que es basen en aquest aspecte i busquen aquesta expressió com a base de la creativitat. I en la història de l'art sovint s'ha donat una tensió entre la cerca tècnica i estètica i l'expressivitat del més profund.

L'infant plasma clarament la seva vivència en la creació. Nosaltres el podem ajudar per tal que ho visqui, que ho tregui a fora i que ho pugui expressar a través d'un llenguatge que impliqui una distància de la seva emoció: la paraula. El podem ajudar a posicionar-se, a dir-se a si mateix i als altres el que li passa. La paraula no és la destinació final, però sí que és un instrument que ajuda. La paraula no és la realitat, i pot tapar-la i distorsionar-la, però si l'utilitzem bé ens ajuda a elaborar-la. La paraula configura la ment, pot ser torturadora o sanadora.

En el cas de l'infant de zero a set anys, crear i créixer formen part d'un mateix procés. El millor que podem fer és acompanyar-lo. Aquest acompanyament ha de respectar la seva connexió amb si mateix. Comporta una profunda acceptació del que és. El nostre paper també és el d'oferir diferents situacions per tal que l'infant es pugui expressar a través de diferents llenguatges. És oferir-li un viatge. Un viatge aventura, en la majoria dels casos, sense itineraris fixes ni dates que s'hagin de complir, i quasi sempre sense una destinació prefixada. Un viatge en què nosaltres aprenem i creixem tant com ell. El nostre paper és distint simplement perquè portem una mica més de temps aquí.

Pere Juan Duque

Cocreador del projecte *La Caseta*
 Psicòleg, Tècnic en Llenguatges Expressius,
 Psicomotricista, Especialista en Educació Física
info@la-caseta.com